АЗӘРБАЈЧАН ССР "БИЛИК" ЧӘМИЈЈӘТИ

мүһазирәчијә көмәк
әлјазмасы һүгугундадыр

Е.М.ӘЛИБӘЈЗАДӘ
филолоҝи елмләр намизәди

8А3
Ә52

АШЫГ ӘЛӘСКӘР

/Анадан олмасынын 150
иллији мүнасибәтилә/

"Елм" нәшријјаты
Бакы - 1971

Ашыг Әләскәр бәдии сөзүн маһир устасыдыр. Онун ады, һаглы олараг Несими, Фүзули, Вагиф кими бөјүк сөз усталарынынла јанашы чәкилир. Бу һаггы о өз устә'дады илә, гүдрәтли бәдии сөз-сөһбәтилә газанмышдыр.

I

АШЫГ ӘЛӘСКӘР тәхминән 1821-чи илдә Көјчә маһалынын Ағкилсә кәндиндә анадан олмушдур. Мүтәхәссисләрин јаздығына көрә, Әләскәрин атасы Алмәммәд киши әкинчиликлә күзәран кечирән касыб адам олмушдур; Алмәммәд кишинин дә шаирлик тәби вармыш, бә'зән сөз гошар, ше'р дејәрмиш.

Һәлә ушагкән Әләскәр аилә гајғысы чәкмәли олмушдур. О, 13-14 јашындан нөкәрчилик етмишдир. Лакин ағасы Гурбан киши она бир оғул көзү илә бахмыш вә гызы Сәһнәбануну да она вермәк истәмишди. Анчаг бу нијјәт баш тутмамышды. Белә анлашылыр ки, Әләскәрин дә бу гыза мејли вармыш вә илк ше'рләрини онун ешгилә демишди.

Дөрд ил нөкәрчилик етдикдән сонра атасы ону о вахтын көркәмли сәнәткары олан Ашыг Алыја шакирд вермишдир. Әләскәр Ашыг Алыдан ашыглыг сәнәтини өјрәнмиш, камил бир ашыг кими јетишмишдир. Аз бир мүддәт әрзиндә көзәл сөз устасы кими шөһрәт тапмышдыр. Ашыг Әләскәр мәчлисләрә, тојлара дәстә илә кедәрмиш. Бала Һүсејн онун балабанчысы, Әләскәр дәф вураны, Һәсән ашыг әјјары имиш.

Ашыг Әләскәр сол әлилә мизраб вурар, көзәл саз чалармыш, ширин, зил вә мәлаһәтли сәслә охујармыш. Онун кечирдији, иштирак етдији мәчлисләрин ширинлији, дады-ләззәти дилдән-дилә дүшәр, јахын-узаг елләрә јајылармыш. Ашыг дәфәләрлә

Күрчүстана, Иревана, Нахчывана, Гарабага, Кәнчәјә, Газаға, Шамхора вә б. дә'вәт олунмуш, бу јерләрдә сајсыз-һесабсыз шән мәчлисләр кечирмишдир. Ашыг Әләскәр, демәк олар ки, Азәрбајчаны-онун маһалларыны, обаларыны, кәндләрини гарыш-гарыш кәзмишдир. Азәрбајчанын бәрәкәтли торпагы, зәнкин тәбиәти, көзәл дағлары, јајлаглары онун ше'рләринә тәравәт кәтирмиш, гол-ганад вермишдир.

Ашыг Әләскәр чох мәрд, доғручу, достлугда сәдагәтли бир шәхсијјәт олмушдур. Онун чохлу достлары вармыш. Бүтүн һәјаты боју онларла әлагә сахламышдыр.

Азәрбајчан бәдии сөз сәнәтинин инкишафы вә тәблиғи саһәсиндә Ашыг Әләскәр бөјүк хидмәт кестәрмишдир; онун 5 мин мисраја јахын ше'ри топланыб нәшр едилмишдир ки, бу онун јарадычылыгынын анчаг чүз'и бир һиссәсидир. Ашыг Әләскәр 12 ашыг јетишдирмишдир...

Ашыг Әләскәр 100 илдән артыг өмүр сүрмүшдүр. Һәлә өз сағлыгында она чохлу ше'рләр дејилмиш, онун һаггында марагллы рәвајәтләр, һадисәләр дүзүлүб гошулмушдур.

Сон мә'луматлара көрә, Ашыг Әләскәр 1929-чу илдә вәфат етмишдир. О, Агкилсә кәндиндә дәфн едилмишдир.

Ашыг Әләскәрин әдәби ирси дәфәләрлә топланыб нәшр олунмушдур. Онун һаггында тәдгигат әсәрләри вә чохлу мәгаләләр јазылмышдыр. Бурада биз Ашыг Әләскәрин бәдии сөз усталыгы, сөз алеми үзәриндә дајанмагы мәгсәдә даһа мүвафиг һесаб едирик.

П

АЗӘРБАЈЧАН ДИЛИ ИФАДӘЛИ ДИЛДИР. Аһәнкдарлыг, лиризм бу дилин мөзијјәтидир. Бу мөзијјәт халгымызын тарихиндә ајрыајры дөврләрдә мүхтәлиф шәкилләрдә өзүнү бирузә вермиш, Фүзулинин вә Вагифин, Нәбатинин вә Сәһһәтин, Сабирин вә Вургунун поезијасында јени-јени кејфијјәтләр кәсб етмишдир. Елин бу гүдрәтли сәнәткарлары Азәрбајчан лирик ше'р дили

вә үслубунун јарадычылары олмушлар. Бу сәнәткарлар сырасында Ашыг Әләскәр дә өзүнә мәхсус јер тутур. Онун гошма тәчнисләриндә биз бәдии дилин е'чазкар көзәллијини дујуруг; һејрәт едиләчәк бир садәлик вә ајдынлыгла јанашы, онун дилиндә мә'на вә фикир дәринлији, зәрифлик вә ширинлик вардыр.

Ашыг Әләскәрә гәдәр Азәрбајчан лирик ше'р дили узун инкишаф јолу кечиб кәлмиш, мөһкәм тарихи ән'әнә вә бинөврә үзәриндә инкишаф едиб зәнкинләшмишди. Әләскәрдән әввәл-јарадычылыгы кечән әсрин 70-чи илләринәдәк давам едән Нәбатини хатырлајыб, онун "Кәлсин, кәлмәсин?" рәдифли мәшһур ше'рини алаг:

Сәба, мәндән сөјлә ол күлүзара,
Бүлбүл күлүстанә кәлсин, кәлмәсин?
Бу һичран дүшкүнү, илләр хәстәси
Гапына дәрманә кәлсин, кәлмәсин?

Мән гурбаны олум әнбәр телләрин,
Гөнчә додагларын, пүстә дилләрин,
О лалә рүхсарын, мишкин халларын
Одуна пәрванә кәлсин, кәлмәсин?..

Бу, М.П.Вагиф үслубунун давамыдыр. Лакин онун ејни дејилдир. Ола билсин ки, бу сөзләрин һамысындан Вагиф дә истифадә етмишди; "әнбәр телләр", "гөнчә додаглар", "мишкин халлар", "күнәш чәмал"... кими ифадәләр Нәбатидән әввәл бизә танышдыр. Бунунла белә, бу ше'рин өзүнә мәхсус тәравәти, өз көзәллији вардыр. Фикрин ифадә тәрзи бурада јенидир: сөз, чүмлә гурулушу Нәбатинин өз зөвгүнә ујгундур. Хүсусилә, ше'рдә бәдии суаллара, мүрачиәтә даһа артыг үстүнлүк верилмишдир; "кәлмәк" сөзүнүн рәдиф сечилиб далбадал тәсдиг вә инкарда ишләнмәси, ондан бәдии суал мәгамында истифадә бу ше'рдә Нәбатијә мәхсуслугу, онун фәрди кејфијјәтини мүәјјәнләшдирмәјә аз көмәк етмир.

Ше'рин һәр бәндиндә јығчам фикир вә буна мүнасиб сөз вә ифадә васитәләриндән истифадә едилмишдир. Бәнддән бәнде

...икчә фикир тәвәләнир; өз нөвбәсиндә фикрин ифадә тәр-
...дә дәјишир, демәли, һисс, һәјәчан да дәјишир. Фикирлә һис-
...н јүксәк вә аһәнкдар ше...илдә бирләшмәси Нәбатијә мәхсус
...рик бир тон, ширин бир услуб јаратмыш олур.

Нәбати илә Азәрбајчан ше'р дилинә нечә бир руһ, лиризм ...әлдијини бу бирчә ше'рлә дә тәсәввүр етмәк мүмкүндүр. Бу лиризм, бу руһ Ашыг Әләскәрдә дә чох күчлүдүр.

Ашыг Әләскәр халг исте'дадыдыр. О, садәчә ашыг дејилди, онда ашыглыг вә шаирлик кејфијјәти бирләшмишди. О, һәгигә-т...н шаир-ашыг иди.

Ш

АШЫГ ӘЛӘСКӘР ШИФАҺИ ХАЛГ ЈАРАДЫЧЫЛЫГЫ КЛАССИКИДИР.

Онун кәскин вә гүдрәтли дили XIX әсрин сон рүбү вә әсримизин әввәлләриндә бәдии дилимизин халг ше'р голу истигамәтиндә инкишаф едән бир әирвәсидир. Ашыг Әләскәр халга, чанлы дилә даһа күчлү мејл едән сәнәткарлардан, классикләримиздән өјрәнмиш, тә'сирләнмишди. Ашыг Әләскәрин дилиндә, хусусилә Сары Ашыгын дили вә услубунун тә'сири вар. Сары Ашыгын бајатылары, онун "чинаслар алеми" Әләскәрә өјрәнмәк, көрүб-көтүрмәк, тәзә сөз демәк үчүн күллү-чичәкли бир сәнәт бағчасы, сөз чәмәни олмушдур. Марагдлыдыр ки, бә'зән һәр ики сәнәткар ејни сөзләрдән чох мүвәффәгијјәтли чинаслар јаратмышлар.

Сары Ашыгда:

Өрдәк көлдә нарын_ха,
Нарын чалхан, нарын_ха,
Көлкилән јар бағына,
...улуну дәр, нарын_ха.

Ашыг Әләскәрдә:

Көнүл, сән ки, дүшдүн ешгин бәһ...инә,
Нарын чалхан, нарын силкин, нарын_ха!

Дост сәни бағына бағбан ејләсә,
Алмасын дәр, кулун ијлә, нарын_ха!

Сары Ашыгда:

Ашыгам јахшы дејил,
Битибдир, јахшы дејил,
Алем јахшыја десә,
Јахшы тәк јахшы дејил.

Ашыг Әләскәрдә:

Фәрһад Ширин севди, Ашыг Јахшы јар,
Тәбиб сәнсән, кәл јарамы јахшы јар;
Јахшы јарә гисмәт олмур јахшы јар...

Вә ја:

Еј өзмә јахшы чан, мин дәрдә дәрман,
Јаздыгын рисалә нә јахшы - јахшы...
Гаршыда нә јахшы,
Јар дестиндә нә јахшы?
Һәрчајы ираг кетсин,
Кәлсин гаршыја јахшы

Дил дејәр чананын садагасы чан,
Чанан да сөјләр ки, нә јахшы, јахшы...

Чинаслар ејни омоним сөзләр әсасындадыр. Лакин бири дикәрини тәкрар етмир; бири-бириндән көзәлдир, сәнәткаранәдир.

Ашыг Әләскәрдә ејнилә М.П.Вагифин ифадә, мисра вә бејтләринә бәнзәјән јерләр дә вардыр.

М.П.Вагифдә:

Инсаф_дејил_гурбан_дејәм_гојундан,
Онә_гурбан_чаным, нечүн ағлајыр?

Ашыг Әләскәрдә:

Лајиг_дејил_гурбан_кәсәм_гојундан
Сәнә_гурбан_чаным, кетмә амандыр!

Вагифдә:

Сөзләри гәнд, агызлары пијалә,
Шәкәр_әзмиш_диле,_додага_гызлар.

Ашыг Әләскәрдә:

Гәнд_әзилиб_диле,_дишә,_дәһанә,
Гајмаг додаглара бал бәләнибдир.

М.П.Вагифдә:

Һәр_јетән_көзәле_көзәл_демәнәм,
Көзәлдә бир гејри әламәт олур.

Ашыг Әләскәрдә:

Һәр_јетән_көзәлә_көзәл_демәрәм,
Көзәлдә кәрәкдир ишвә-наз ола.

Вә с. вә и.а.

Ајдындыр ки, һәр бир сәнәткар өзүндән әввәлки әдәби ирсиндән өјрәниб мәнимсәјир вә сәләфләриндән тә'сирләнир. Лакин Әләскәр сәнәт аләминә өз нәфәси илә кәлмишдир, халг дилинин түкәнмәз бәдии зәнкинликләринин үзә чыхармасы ишиндә өзүнә мәхсус фәалијјәт көстәрмишдир; сазла, сөзү бирләшдирәрәк бәдии дилин ел арасында: тојларда, мәчлисләрдә – "ағыр јығнаглар"да билавасита чарчысы, чанлы тәблигчиси олмушдур. О, шаир сәләфләриндән бу хидмәтинә көрә хүсусилә сечилир. Әлбәттә, белә бир вәзифәни јеринә јетирмәсиндә бөјүк исте'дады она көмәк едирди. Ашыг Әләскәр поезијасында үслуб вә ифадә көзәллијинин објектив сәбәбләри дә әсасән бунунла изаһ олунур.

Әләскәр, әлминдә олма набәләд,
Доғру сөјлә, сөзүн чыхмасын гәләт –

дејә, о өзүнә тәләбкарлыгла јанашырды. Ашыг Әләскәр елә гүдрәтли сөз устасы иди ки, о олан мәчлисдә сөнүк, нөгсанлы вә "әјри данышмаға" кимсәдә чүр'әт олмазды:

Һәр кәс сәрдән кечиб, мәрдү мәрдана

Баш гојсун бу јолда, мејдана кәлсин.
Дәрја дилим далға вурду буланды,
Гәрг олмаг истәјән үммана кәлсин.

Халг ашыгынын белә "сөз мејданы" гурмасы, дејишмәләри әдәби диниб, әдәби данышмағы тәлгин едир, динләјичиләрдә дүрүст, сәрраст вә ифадәли данышмаг вәрдишләри јарадырды. Бу исә нитгин дүзкүн инкишафынын хејринә иди; јарадычылығын бу үсулу әдәби дилла нитг, данышыг мәдәнијјәтини бирләшдирирди. Бә'зән дә:

Әкәр шаир исән, кәл ејләјәк бәһс;
Бир сөзүнә мин сөз дејим дәсбәдәс, –

чағрышы илә шаир олмаг, сөз демәк истәјән һәвәскарлары руһландырыр, сынагдан кечирирди. О, һәмчинин "ашыг" вә ја "шаирәм" дејиб баш кирләјән, ше'ри, сәнәти корлајан исте'дадсыз адамлары имтаһана чәкиб мәчлисләрдән кәнар етмишдир.

Нечә ашыг гачырмышам мејдандан,
Истәјирсән бир-бир кечирим сандан.

Ашыг Әләскәр әдәби бир нәсл – өзү кими халг әдәби дилинин чарчысы олан ашыг-шаирләр нәсли тәрбијә едиб јетишдирмишдир.

Адым Әләскәрдир мәрдү мәрдана
Он ики шајирдим ишләр һәр јана.

Бу, бөјүк хидмәт иди; лирик ше'ри "һәр јанда" кениш јајыр, дилчә, үслубча ону гајнар халг газанында бишириб јетишдирирди. Демәли, лирик ше'р дилимиз, ејни заманда "ағыр јығнаглар"да чилаланмыш, чәлисләнмиш вә јоркинләшмишдир; буна көрә дә о, чох мә'налы, һәјати вә хәлгидир, бизә естетик зөвг верән тә'сирли вә гијмәтли мә'нәви сәрвәтдир.

IY.

ШАИР – АШЫГЫН ... сазы синәсинә басыб ше'р дејән, шаир олан кәс кәрәк:

Дедиjи сөзләрин гәдрини билә,
Көлмәсиндән лә'л,көвһәр сүзүлә,
Мәчазы даныша,мәчазы күлә.

Бөjүк сәнәткар белә бир тәләблә элинә саз алмыш,Азәрбаjчан ашыг ше'ринә jени руһ,jени тәравәт кәтирмишдир.

Гүввәтли бәдии мәнтиг Ашыг Әләскәр ше'ринин үслубуну мүәjjән едән амиллердәндир.Чох вахт охучуну алудә едән, ону чәкиб апаран да будур.Онда һиссиз,дуjгусуз деjилмиш бир сөз,ифадә тапмаг чәтиндир.Ашыг ше'риндә сөз,фикри jүксәк бәдии сәвиjjәjә галдырмагда о әвәзсиз сәнәткардыр.

Јар jанында күнаһкарам,
Догру сөзүм jалан олду;
Јериш етди гәм ләшкәри
Көнлүм шәһри талан олду.

Садә фикирдир.Лакин нә гәдәр бәдии вә ифадәли деjилмишдир! Күчлү мәнтиг фикри бир-биринә нә гәдәр мөһкәм бағламышдыр. ашыгын догру сөзү jалана чыхмыш,jар ондан инчимишдир. Бу исә ашыга ағыр бир дәрд олмушдур; гәм ләшкәри һ.чум чәкиб онун көнүл шәһәрини талан етмишдир!

„Сөзү тә'сирли вә ифадәли демәк үчүн Ашыг Әләск р ән садә мәчаз нөвү олан тәшбиһдән тутмуш истиарәләрә гәдәр рәнкарәнк бәдии ифадә васитәләринә әл атыр вә чохлу бәдии тә'jинләрә мүрачиәт едир: ала_гөз, бәстә_боj, аг_әндам, абад_көнүл,хәстә_хәjал,сәрхош_jериш,өткүн_сөз,кәскин_бахт, агыр_мәчлис,шух_көзәл,биллур_бухах...Бу бирләшмәләрдә сифәтлә исим тә'jин олунур; биринчи сөз өзүндән сонра кәлән сөзү изаһ едир,ҹанландырыр. Ашагыдакы сөзләр исә исимлә бағланмышдыр,бурада исимлә исим тә'jин олунур: күл_әндам, jагут_jанаг, чәллад_гаш,гајмаг_додаг,көвһәр_сөз,лалә_jанаг, тәрлан_тамашалы,сураһи_кәрдәнли,"үмшаг_әлли,шәкәр сөһбәтли,тути_дилли,сәрв_боjлу,зүмрүд_көлмәли,тәрлан_гаjнагды,гүдрәтдән_сәнкәрли..."

Ашыг Әләскәрин дилиндә зәрфләрдән ибарәт олан бәдии тә'jинләр дә сәчиjjәвидир: нарын_чалхан,нарын_силкин,на-

Бәх

рын_үз,jахшы_jар /"Тәбиб сәнсән,көз jарамы jахшы jар"/, jаз_гара("Саг дәстиндә аг кагыза jаз_гара")

Бу тә'jинләрин мүәjjән гисми тарихән тәкрар олунан, бир ашыгдан о бир.. ашыгын,бир шаирдән о бири шаирин дилинә кечән сабитләшмиш тә'jинләрдир /ала_көз,бүллур_бухаг, лалә_jанаг,сәрв_боjлу,гәләм_гашлы вә б.к./ ки,Әләскәрин вә үмумиjjәтлә ондан әввәлки шаир вә ашыгларын дилиндә дә дәнә-дәнә ишләдилмишдир.

Ашыг-шаир тәшбиһин мүхтәлиф нөвләринә м.рачиәт едир. Онда мүгаjисә вә бәнзәтмәләр чохчәһәтли вә рәнкарәнкдир:

1/ Кими,тәк,бәнзәр,мисал,әвәз вә с. сөз вә әдатларын көмәjилә садә тәшбиһ jарадылыр: "Тавус_кими .алхдын чешмә башындан"; "Әсли_Кәрәм_кими мән ода jандым";"пәрванә тәк атәшләрә алышдым"; "Сона_тәк силкиниб кәрдән чәкәндә Бәнзәjирсән_гу ба_газа, 'үшкүназ!";"Зәбәрчәд көлмәли,мисали-бүлбүл";"Салланышын_бир_чаһанә_әвәздир"...

2/ Мүстәгим бәнзәтмәләрлә тәшбиһ jарадылыр: jанаглары күлдүр; додагын_гөнчәдир; дишин_дүрдүр, дилин_гәндир; сөз_көвһәрсән; алмаздыр_jанагын; гашын_чә.лад,көзүн_алмаз; jагут_jанаглым, jасәмән_халлым, додагы_бәллым...

3/ Метафора /истиарә/ сәчиjjәли тәшбиһләр jарадылыр: көзәлләр_ханы; көлләр_сонасы, багчалар_бүлбүлү; алакөз чеjран,дагларын_чеjраны... Бунлар мәчазын мүрәккәб нөвләридир,даһа догрусу,бунлары ихтисар шәклиндә верилмиш тәшбиһ-метафора сәчиjjәли бәдии ифадә васитәләри һесаб етмәк олар.Белә ки,бурада мүгаjисә един.ән барлыгы анчаг тәсәввүрә кәтирмәк лазымдыр. Мәс., көлләр_сонасы,багчалар_бүлбүлү,дагларын_чеjраны... деди.дә бу,а.ма аиддир, сөвкили мәһбуба вә jа көзәл бир гыза,кәлинә мүрачиәт едилир,бунунла да,бәнзәтмә дәринләшиб метафор һалына кечмиш олур."Тәрлан_тамашалы,марал_бахышлы. Гәдә: гоjуб аста-аста хош кәлдин","көзәлләр_султаны,мәләкләр_ханы. Гаjтармазлар пирә кәлән гурбаны"; "Һансы_дагын_маралысан?"; "Мәним көзүм гоjнундакы нардадыр"... мисраларында да еjни гүввәтли ме-

тафорлардан истифадә едилмишдир; "тәрлан тамашалы","марал бахышлы",кезәлләр султаны","мәләкләр ханы","дағын маралы" дедикдә севкили јар нәзәрдә тутулур,"гојнундакы нар" дедикдә јарын дөшүнә ишарәдир.

Ашыг Әләскәрин дилинин әлванлығы вә тә'сирли чыхмасына фе'л метафорлары да аз көмәк етмир: кезүндән күлдү; һәсрәт гучаглашар; көнлүм будагләр; чаным үзүлдү; көнлүн алдым...

Образлы ифадә тәрзи,мәчазлар силсиләсиндән мәһарәтлә истифадә Ашыг Әләскәр дилинин мәзијјәтидир: "Әләскәрәм, јандым ешг аташында"; "Галды гијамәтә даг үрәјимдә,Әриди галмады јаг үрәјимдә";"Јанды үрәјимин јағы төкүлдү";"Һичрандан чијәрим бағлады вәрәм";"Сынды гол-ганадым јаныма дүшдү"; "Әләскәрәм чајлар кими чағларам";"Јандырыр чисмими ешгин һавасы";"Зүлм илә од вурдун көнлүм шәһринә";"Һеч кимсәни ешг одуна дүшмәсин,Аһәни әридир,дашы јандырыр"; "Бүлбүл күл јолунда кечәр башындан";"Һушум чатды,дүшдүм олмаз ојуна";"Мәчнун көнлүм мәскән салыб бу дага";"Гәввас олуб чумсан ешгин көлүнә... Инсаф ејлә,кәл көнлүмүн нарын үз";"Чалајасан сыныг көнүл јаз һа јүз";"Дәрд јолдашым,гәм устадым, Өлдүрәчәк бу гәм мәни";"Јанды багрым дөндү көзә"; "Багрым башын өзән кезәл";"Орталыға гәм әкдин";"Додаг бусә ичәр";"Гана дүшмүшәм";"Күнүм гара кечди.

Ашыг Әләскәрин ше'рләри рәван охунур;онун дили ахычыдыр,кезәлдир.Бунун бир сәбәби сәнәткар ашыгын сөзләри сечмәји,мә'наландырмағы бачардығы кими,онлары јеринә көрә ишләтмәкдә,сыраламагда,мәһарәт саһиби олмасындадыр.Мисраларын рәнкарәнк гурулмасы,һәјәчанлы вурғу илә дејилмәси,сәсин јерли-јериндә јүксәлдилмәси вә ја алчалдылмасы онун дилинин ојнаглығыны артырмыш,дилинә рәванлыг,јүксәк бәдии кејфијјәт кәтирмишдир:

А бимүрвәт,ахы сәндән өтәри
Аһ чәкмәкдән багрым гана дөнүбдүр.

Вә:

Сән аг чалсан,мән дә кәј чал олмушам,
Лазымдыр ки,чалын гәдрин чал билә.

Ашыг "а бимүрвәт" хитабы илә сырф данышыг дилинә ујгун ифадә ишләдир /биз һәлә ону демирик ки,ашыг әслиндә һәмин ифадәни "а бејмүрвәт" дејә ишләтмиш олар; көрүнүр,тәртибчи ону "дүзәлтмишдир"/,бу исә тәсадүфи дејилдир;чүмләнин үмуми мәзмуну илә баглыдыр,мәзәммәт етмәјин,наразылыгын халг арасындакы ширин,сәмими шәклидир.Һәмин хитабдан сонра кәлән "өтәри" сөзү вә багрын гана дөнмәси мәчазы вә с. бирләшәрәк мисраја бәдиилик вермишдир.Икинчи мисалда мисра башга шәкилдә гурулмуш.Бурада бә'зи сөзләр мә'на вә кезәллији артырмаг мәгсәдилә,әлавә бәдии вәзифә дашыјыр: "чал" сөзләринә дөрд дәфә мүрачиәт едилир вә онлардан икисинә мараглы сифәтләр /аг чал,кәј чал/ верилир...

Азәрбајчан дилинин зәнкин чүмлә гурулушу имканларындан-поетик синтаксисдән ашыг Әләскәр бу чүр лајигинчә истифадә етмишдир:"Һәсрәт гојма көзү көзә амандыр! Јанды багрым дөндү көзә амандыр!","Инсафдырмы күлә һәмдәм хар ола?! Түләк тәрлан овлағында сар ола?";"Ашиг олан ешгә дүшәр, дәрд чәкәр, Мәним кими дәрди јүз олмаз,олмаз";"Күләбәтин гыјы тәр синән үстә, Нә кезәл јарашыр,гыз,көјнәјинә!", "Сәһәр-сәһәр багда кәзәнназәнин,Дәстинлә гөнчәни үз,гадан алым";"Орталыгда ишвә,гәмзә,наз олар.Күсүб барышмагын нә дамагы вар!","Ахшам-сабаһ,чешмә,сәнин башына,Билирсәнми нечә чанлар доланыр?!";"Огрун бахыб күлдүн јашмаг алтындан,Бир од салдын дин-имана,күлләри";"Һај веррәм,гыј вуррам-ејләмир шикар,Тәрлан бахтым сара дөндү,нә дөндү!", "Көнүл,догру јолдан кәл олма кәнар";,"Бу сыныг көнлүмү ал,гоча бахтым!";"Чалхан гәм бәһриндә,де бир үз,бир үз"; "Кезәл,сәнә мә'лум олсун,Алышмышам јанырам мән";"Кезәлләр сејрәнкаһындан, көрүм сәни вар ол јајлаг!"

Аталар сөзләри вә мәсәлләр Әләскәрин ше'р дили вә услубуна хүсуси рәвнәг верәрәк,дејилән фикри халг һикмәти илә баглајыр,онун тә'сирини артырыр.Ашыг Әләскәр аталар сөзү вә мәсәлләрдән,бир гајда оларг онлары өз мисра вә бејтләринә ујгунлашдырараг истифадә едир:"Дост узаг олмагла көнүл јад олмаз";"Гаргы мызраг гыл чувала сыгышмаз";

"Гоншуја кәч бахан өзү ач олур";"Достун мәзәммәти адам өлдүрүр,-Дүшмәнлә дөјүшүб сөјүшмәк олар","Ијид одур намусуну атмасын,Бир баш ки,илгәрә гурбан кетмәсин,Ону бир гарпыза дәјишмәк олар";"Көрүрсән ки,бахтын јатды,сән дә јат"; "Бәдәсилдән һеркиз олмаз,һеч әсил";"Бир күн јаранырсан, бир күн өлүрсән";"Дост јолунда боран,гар олачагдыр";"Сејүтдән баг салдым,пејвәст ејләдим,Алмасын,һејвасын,нарым көрмәдим";"Гары дүшмән бир дә кәлиб дост олмаз"...

Ашағыдакы бәндләр бүтүнлүклә аталар сөзү вә халг һикмәтилә бағландығындан фикир даһа тә'сирли вә гүввәтли чыхмышдыр:

Алчагда дајан ки,чыхасан баша,
Түлкүсән,асланла кирмә саваша,
Көл јапышма күчүн чатмајан даша,
Көтүрә билмәсән,зора дүшәрсән.

Вә:

Бу дүнјада үч шеј баша бәладыр:
Јаман огул,јаман арвад,јаман ат.
Истәјирсән гурта[illegible] элиндән,
Бирин бошла,бирин бошла,бирин сат.

V

Гафијә зәнкинлији сөз вә дил зәнкинлији илә әлагәдардыр.Сөз дахилиндә 3,4 вә ја даһа артыг сәсләрин бир-бирилә аһәнкләнмәсиндән алынан гафијәләр зәнкин гафијәләр сајылыр.Халг ше'риндән кәлән үмуми аһәнк,дахили,рәдиф өнү, мисра сону,чинас вә с. гафијәләр инкишаф едиб Ашыг Әләскәрин јарадычылығында јүксәк кејфијјәтә кечир, бәдии дилимизин аһәнкдарлығы вә тә'сир гүввәси бу һесаба мүәјјән гәдәр артмыш олур.Әләскәр сөзләри аһәнкинә көрә дүзмәкдә, онлары бир-биринә јарашдырмагда - гафијәләндирмәкдә устад сәнәткардыр; онда гафијә зәнчири мөһкәмдир. Әләскәрин ше'р дилинин көзәллији бир чәһәтдән дә өзүнү бу гафијә зәнкинлијиндә көстәрир.Онун гафијәләри рәнкарәнкдир,тутарлы вә сәррастдыр.

Инчә кими сөз дүзүмү јаратмаг үчүн Ашыг Әләскәр халг ше'ринин мәзијјәтләриндән истифадә етмәји бачармышдыр.Синәдәфтәр ашыг,онун зәнкин мә'нәви варлыгы халг һәјаты илә о гәдәр јахын иди ки,доғма вә хәлги олан һәр бир шеј дәрһал онун поезија дүнјасына һопурду.Бу да ондакы парлаг исте'дадла әлагәдарды.Ашыг Әләскәр ше'ринин көзәллији,дилинин хәлгилији бир дә онда иди ки,о һәјатда олан һәр чүр мәтләбдән јох,даһа нәчиб,поетик мәтләбдән дејирди.Онда ејни вә ја бир-биринә јахын сәсләрин аһәнкдарлығындан дүзәлән гафијәләр әсасдыр.Буна көрә дә Әләскәр ше'ри һәзин бир мусиги тә'сири бағышлајыр вә јахуд адама елә кәлир ки, онун дили башдан-баша рәнкарәнк,зәриф вә тә'сирли мусигидир.Шаирин "Даглар" рәдифли ики ше'рини алыб,орадакы сөз дүзүмләринә-гафијәләрә диггәт едәк:

Биринчи "Даглар" ше'ри белә башланыр:

Баһар фәсли,јаз ајлары кәләндә,
Сүсәнли,сүнбүллү,лалалы даглар.
Јохсул/фәрбабы,шаһы,кәданы
Тутмаз бир-бириндән аралы даглар...

Бүтүн ше'рдә рәдиф өнү гафијәләр: 1/ лалалы /лаләли/-аралы-мәлалы-бал алы /р/- чәлалы-һалалы-галалы-налалы/наләли/; 2/ гар олур-лаләзар олур- чар олур вә 3/ думан ејләр-пешиман ејләр -ган ејләр. Мисра сону гафијәләр: 1/јахшы чағын-көзәл јығнағын-јағын-гајмағын; 2/ дөнүрсән ханајеткин бостана-гојур вирана; 3/ зәрнишан кејмәз-кејфинә дәјмәз-баш әјмәз; 4/ сәндән аралы-нәркисин саралы /р/-јардан аралы.

Икинчи "Даглар" ше'ри белә башланыр:

Бир ај јарым новбаһардан кечәндә,
Чар олур көјсүндән селләрин,даглар!
Чалханар соналар,чығрышар газлар,
Зәмзәм зүмзүмәли көлләрин,даглар...

Бүтүн ше'рдә рәдиф өнү гафијәләр: селләрин-көлләрин-һалларын-күлләрин-пулларын-јолларын-малларын-сәрдарын-гиј-

лу галларын-калларын-гулларын. Мисра сону гафијәләр: 1/ гургу бусатлар-багры чатлар-кишнәмир атлар; 2/ јајлајан елләр-чар олду сеһләр-түрфә көзәлләр; 3/ јурду-нурә'лә вурду-мәчлис гурурду; 4/ көтүрмүр абы-көвсәр шәрабы-пункт ингилабы; 5/ атылы/р/-чатылы/р/-сатылы/р/; 6/ вар-Гошгаргар; 7/ гашы-башы-савашы; 8/ чүмләсиндән-бәһсиндән-сәсиндән; 9/ гошады-тамашады-јашады.

Һәр ики ше'рдә бәдии тә'сири, лиризми, ојнаглыгы артыран илк нөвбәдә гафијә зәнкинлији вә онун көзәллијидир. Бурада гулаг гафијәләри /хүсусилә рәдиф өнү гафијәләр/дә вардыр. Бә'зән сәнәткар ашыг сөзләр үзәриндә диггәтлә дүшүнмәли олмуш, онларын гәдим вә шивәләрдәки формаларына мүрачиәт етмишдир: лалады-лаләли, бал алы-бал алыр, налалы-наләли, саралы-саралыр, атылы-атылыр, чатылы-чатылыр, сатылы-сатылыр, гошады-гошадыр, тамашады-тамашадыр. Бүтүн бунлар исә дилин, хүсусилә чанлы дилин гануиларына ујгундур; буна көрә дә бәдии вә реалдыр, ше'рин үмуми аһәнкинә хидмәт едән бир кејфијјәт кими сәсләнир.

Гафијә мисранын сонундакы сәсләрин аһәнкдарлыгыдыр; лакин гафијә мисранын дахилиндә дә ола биләр. Ашыг Әләскәрдә һәмчинин, халг ше'ри формасынын тәләбиндән асылы олараг 8-10 вә даһа артыг сөз бир-бирилә гафијәләнмиш олур вә һәм дә бунлар чох мүвәффәгијјәтли чыхыр, ше'рин үмуми тон вә аһәнкини артырыр, ону ширин охунаглы едир.

Классик ше'римиздә дахили гафијәдән истифадә усталыг сајылмышдыр. Нәсимидә, Фүзулидә, Вагифдә олдугу кими, бу усталыгы биз Ашыг Әләскәрдә дә көрүрүк. Дахили гафијәләр Ашыг Әләскәрин бәдии дили вә ифадә көзәллијинә хүсуси аһәнк верән мәзијјәтләрдәндир. Белә ше'рләрдә елә бил сөзләр биллур чешмәдән төкүлән дум-дуру су кими ахыб кәлир:

Севдичијим һаны-көзәлләр ханы?
Нүзәрымыз сизин отага дүшдү.
Бујурсан фәрманы, аларлар чаны,
Пүшк атдыг чан сәнә садага дүшдү.

128658

Салам гәләм гашды, јаны јолдашды,
Галмышам аташды, мән башы дашды,
Һуш башымдан чашды, дилим долашды,
Көзләрим саташды, бухага дүшдү.

Әтлаздан гәбалы, белиндә шалы,
Көвһәрдән баһалы, үзүндә халы.
Бахсын ашыг Алы, көрсүн бу һалы,
Әјри телләр ајна габага дүшдү.

Јеријирди сана јашылбаш сона,
Јарашыр чанана аг назик чуна,
Телләриндә шана, әлиндә хына,
Јагут, јәмән әһмәр додага дүшдү.

Чох чәкмәмиш чәфа, кәл бир инсафа
Анд олсун мәзһәфә, олмам бивәфа!
Кәлмишәм тәвафа, верәсән шәфа,
Әләскәр хәстәдир, очага дүшдү.

Ше'рдәки сөзләрин, азча гала јарысы һәмгафијәдир; бир-бирилә аһәнкдар олараг бағланмышдыр...

Ашыг Әләскәрин чинас гафијәләри даһа зәнкин вә сәнәткарандыр. Әләскәрин тәчнисләриндә дилин инчәликләринә, дахили мәзијјәт вә имканларына диггәтли нәзәр салыныр, ондан усталыгла истифадә едилир. Мәс., онун:

Көтүрүб сазымы кирләм мејдана,
Кәл ејләјәк бәһс —

мисралары илә башланан чыгалы тәчнисиндә 11 чыга-чинас гафијә /бәһс-гысаса-гысас--сәс-дәсбәдәс- һәвәс - мәкәс-кәсакәс - кәркәс - әбәс - пәс/, 3 рәдиф өнү чинас гафијә /мин аја - "Бир хош күнү әвәз мин аја билләм", "Бој,н нәггаш чәкиб минаја, билләм", "Ширин дәрсин вериб мин аја билләм"/, 9 мисра сону чинас гафијә /бу дағлар -- "Мән дәрдлијәм, мән ағларам, бу дағлар"*, "Ешг учундан синәмдә вар бу дағлар", "Мән тәрләнәм, овлағымдыр бу дағлар"; һи мара-

*/ Бу дағлар-бу да ағлар.

М. Ф. Ахундов адына
Азәрбајҹан Республика
Дөвләт КИТАБХАНАСЫ

"Овсунчујам,овсун саллам ћи_мара","Бәнна олсан,тәкәр ахтар,
ћим_ара","Сүм'үн дирәз,ләћчән бәнзәр ћимара"; бир_гала-
"Ашыг кәрәк бу мејданда бир_гала","Ешг очагын бир әтәклә,
бир_гала","Әләскәрдир Хејбәр кими бир_гала" /вардыр.

Беләликлә,ше'рдәки сөзләрин үчдә бири гафијә зәнчири-
нин тәшкилинә хидмәт етмиш олур.

Устад ашыгын чинас гафијәләри ал-әлвандыр,гафијәләри
зәнкиндир.Бу исә гафијә сәррастлығы дејилдир.Онда елә чи-
наслар,елә чыгалар вар ки,10-12-јә гәдәр вә ондан артыг
сәс бир-биринә гафијәләнир,бу гафијәләрин әксәри омоним
сөзләрдән ибарәтдир:

1/ Ики сәс бир-бирилә гафијәләниб чинас дүзәлдир:

Әрш үзүндә күн доланар,ај үзәр,
Мүхәннәти мәрдә гојма,ај үзәр.
Һәсрәтиндән ај инҹәлдәр,ај үзәр!
Гышы дәрду мөһнәт,јазы гәм мәни.

2/ Үч сәс бир-бирилә гафијәләниб чинас дүзәлдир:

Тикдирибсән гәср,ејван,ода сән,
Бу нөкәрин,о севдијин,о_да сән;
Гыја бахдын мәни салдын ода сән,
Инсаф ејлә,кәл көнлүмүн нарын үз.

3/ Дөрд сәс бир-бирилә гафијәләниб чинас дүзәлдир:

а/ Мән гурбан ејләрәм јара чанымы,
Көтүрүб доғраја,јара чанымы.
Алыб тәпә-дырнаг јара чанымы...

б/ Тәрлансан овлатма сары,дур кедәк,
Бу сыныг көнлүмү сары,дур кедәк,
Әләскәрәм,бизә сары дур кедәк...

4/ Беш сәс бир-биринә гафијәләниб чинас дүзәлдир:

Әләскәрәм,дәрдим будур, ај_ага,
Ејним јашы нејсан кими а_јага
Мән ашыгам, ај_ага,
Јетиш дада, ај_ага!

Мәрд сөзүн үзә сөјләр,
Һеч јапышмаз ајага.
Каһ баш олан,каһ да дүшәр ајага,
Кимсә вурмаз фәләк илә баш-баша.

5/ Алты сәс бир-бирилә гафијәләниб чинас дүзәлдир:

а/ Јар хәттилә јазылыбдыр а_тарых,
Мәһтәр бивәч,әстәр кекдүр, ат_арых.
Көзәлләр фочинә гурра атарых...

б/ Бәсдир мана намус,гејрәт,аз_арым,
Бахдым чәкир, чох шан тутуб аз_арым
Үзүн кәрсәм галмаз дәрдим,азарым,...

6/ Једди сәс бир-бирилә гафијәләниб чинас дүзәлдир:

а/ Јар,мәскәним астананды,дәрдими?
Камил бағбан күлү багдан дәрдими?
А бимүрвәт,дәрдин мәним дәрдими!..

б/ Сәјјад дәрјаларда алар чәнк_әлә,
Һәсрәт чәкар,чискин кәлә,чән_кәлә.
Әзраил синәни чәкәр чәнкәлә...

7/ Сәккиз-доггуз сәс бир-бирилә гафијәләниб чинас дү
зәлдир:

Нә әјсик дин,нә артыг күл,нә_даннан,
Мүхәннәтә зәһәр олмур нәдән_нан?!
Дәрд билмәздән,дил ганмаздан,нәданнан,
Нә гандым әзәлдән,нә ганам инди?!

8/ Доггуз сәс бир-бирилә гафијәләниб чинас дүзәлдир:

Әјлән мәчлисиндә,кәлмәсини кәр,
Сагры башмаг кејиб,кәл_мәсини кәр,
Бимүрвәт кезәлин кәлмәсини кәр:
Гәсд едиб чанымы бу да ала бах,

9/ Он сәс бир-бирилә гафијәләниб чинас дүзәлдир:

Ибтида устаддан дәрсими аланда
Охујуб јетишдим ај_синә-синә...

Камил овчу јәкин көрүб маралы,
Кедир бәрәсинә ај синә-синә...
Мәчнун көнлүм мәскән салыб бу дага,
Мүштагдыр Лејлинин ај синәсинә

10/ Он бир сәс бир-бирилә гафијәләниб чинас дүзәлдир:

Јазыг Әләскәрдән дәрд азалмы?
Көрүм дүчар олсун дәрдә залымы!
Дәрмансыз хәстәдән дәрд азалмы?
Догман тәк дејирәм де бир үз, бир үз.

11/ Он ики вә даһа артыг сәс бир-бирилә гафијәләниб чинас дүзәлдир:

Гүрбәтдә галмышам бир ај јарым вар,
Гәриб пәһливанам, бир ајарым вар.
Лүтф елә, үстүмә бир, ај јарым, вар,*
Дагылсын үстүмдән дағыдан мәни.

Биздә чинас зәнчири јаратмагда һеч кәс Ашыг Әләскәр сәвијјәсинә јүксәлә билмәмишдир. Истәр Ашыг Әләскәрдән әввәл, истәрсә дә сонра биз халг ше'ри зәмининдә бу дәрәчәдә инкишаф едән гафијә зәнкинлијинә дә раст кәлмирик. Чинас зәнчири, гафијә зәнкинлији, ејни заманда Әләскәрин дәрин билијә, бәдии тәфәккүрә, јүксәк зөвг вә дил мәдәнијјәтинә малик олдуғуну тәсдиг едир.

Ү1

СӨЗ НӘ ГӘДӘР ОБРАЗЛЫ ДЕЈИЛИРСӘ, фикир дә бир о гәдәр образлы олур. Халг дилинин, чанлы данышығын ојнаг ифадәләри, охшама, әзизләмә сәчијјәли дејилиш шәкли Ашыг Әләскәрин ше'р дилинә инчәлик вә зәрифлик кәтирир. Халгдан һазыр шәкилдә алыныб ше'рә салынан парчалар онун бәдии дили вә үслубуна хүсуси көзәллик вә чанлылыг верир. Лакин Ашыг бу чүр парчаларын әввәлинә вә сонуна јени мисралар гошараг чыға дүзәлдир, она сығал верир, беләликлә, өзүндән истифадә илә халг ше'ринә, онун форма вә мәзмунуна јени кејфијјәт

* Вар-кәл.

әлавә едилмиш олур. Әләскәрин чыгалы тәчнисләриндән бири белә тамамланыр:

Әләскәрим, аглајасан, күләсән,
Бүлбүл кими ашыг идин күлә сән.
Мән ашыгам күләсән,
Данышасан, күләсән.
Бағбан олду, бағ солду,
Һәсрәт галдын күлә сән.

Нашы бағбан әл узатма күлә сән,
Чәк әлини гызыл күлдән јүз һа јүз.

Бу чыға бајаты үзәриндә дүзәлдилмишдир. Лакин сәнәткар бурада өзүнә мәхсус бир јарадычылыг иши апармыш, әлавә етдији сөзләри сечиб һамарламыш, бајатынын аһәнкинә көрә низама салыб чыгалы тәчнис јаратмышдыр. Бурада сөзләрин јарашдырылмасы вә дүзүлүшүндә мәһарәт вардыр; лакин бу, мәзмуну зәифләтмир, әксинә дејилән фикри даһа инчә вә зәриф шәклә салыр, ону даһа бәдии вә ифадәли едир.

Ашыг Әләскәрин ше'р дили вә үслубунда әһәмијјәтли јениликләр нәзәрә чарпыр. Бу јенилик, хүсусилә фикрин јени образлала ифадәси, аһәнкдар сөз вә ифадәләрин мүхтәлиф шәкилләрдә мә'наландырылмасы, зәнкин синоним вә омонимләрдән истифадә вә с.-дә өзүнү габарыг шәкилдә көстәрир. Әләскәрин бир тәчнисини алаг:

Шаһмар зүлфүн бәднәзәрдән далдала,
Чинлә кәрдәниндә, һамајыл ејлә.
Ач нигаб алтындан маһ чамалыны,
Аләми һүснүнә һа мајыл ејлә.

Фәрһад Ширин севди, Јетим Јахшы јар,
Тәбиб сәнсән, кәл јарамы јахшы јар.
Јахшы јара гисмәт олмаз јахшы јар,
Һәм сөздән мәтләб ган, һәм ајыл ејлә.

Әләскәр, дәр багдан јахшыча нана,
Мәрд ијид кәч бахмаз јахшыча нана,
Јахшы чаг јетишсә, јахшы чанана,

һәми күн хош кечәр,һәм_ај,ил_ејлә.

Бу шеʼри бәдии дил чәһәтдән әсасән ики чүр тәһлил етмәк олар.

Биринчи_һалда, мәзмун көзәлдир вә форманын бу гәдәр үстүнлүјү мәзмуна һеч бир зәрәр јетирмир.Ифадәнин көзәллији бурада анчаг мәʼнаја бәдиилик вермәјә,фикрин ајдын вә сәррастлығына хидмәт едир.Шеʼрдәки бүтүн сөзләр,ифадәләр,мисралар,бәндләр үзәриндә апарылан сәнәткарлыг иши онун мәзмунуну артырыр,мәʼнаја гүввәт верир.Беләликлә,фикрин ифадә шәкли вә дејилишиндә дә Әләскәрә мәхсуслуг өзүнү көстәрир.

Икинчи_һалда, форма көзәлдир. Бурада сөзләрин дүзүлүшү, тәркиб вә гурулушунда белә мәʼна вә бәдиилик көзләнилмишдир.Бунлар исә сөз сәнәтиндә әсил јарадычылыг мәсәләләридир.Мәс.,кичик бир шеʼрдә төкчә "јахшы" сөзүнә 8 дәфә мүрачиәт едилмишдир: 1/ Јахшы-ад, хүсуси исим, 2/ јахшы_јар /маг/ -зәрф,3/ јахшы_јар /севкили/-сифәт,4/ јахшы_јар-јенә сифәт,5/ јахшы_чан-јенә сифәт, 6/јахшы_чанан-јенә дә сифәт,7/ јахшыча_нана/нанә/-сифәт,8/ јахшыча_нана/чәрәјә/-јенә сифәт."Јар" сөзү дөрд дәфә ишләдиләрәк - үч дәфә јар /севкили/,бир дәфә исә јар/маг/,јәʼни кәсмәк,парчаламаг мәʼнасында верилмишдир. Шеʼрин әсас чинаслары хүсусилә диггәтә лајигдир: 1/ һәмаjыл_ејлә, 2/ һа_мајыл_ејлә,3/һәм ајыл_ејлә,4/ һәм_ај,ил_ејлә. Сөсләрин бу чүр јахынлығы, бәнзәјиши сајәсиндә,көрүндүјү кими,сөзләр дә бир-биринә Кол даjахындан тәмас етмиш /мәс.,II бәнддә: "Јахшы јар","Кол дарамы јахшы јар","Јахшы јара гисмәт олмаз јахшы јар"; III бәнддә: "јахшыча нана","мәрд ијид кәч базмаз јахшыча нана", "Јахшы чан јетишсә,јахшы чанана" вә с./,шеʼрдә сәлислик, һармонија әмәлә кәлмиш,беләликлә,дил тәʼсирли,зәриф вә бәдии олмушдур.

Әлбәттә,тәчнис формасы кечән әср үчүн јени дејилди; халг шеʼринин бу көзәл нүмунәләринә һәлә XVI әсрдә ашыг Гурбанидә раст кәлирик;Нәсиминин шеʼрләриндә,Сары Ашығын бајатыларында чинаслардан истифадә едилмишдир.Вагиф дә

тәчнис јазмагда өз гәләмини сынамышдыр.Лакин XIX әср шаирләриндә - хүсусилә Ашыг Әләскәрдә бу шеʼр формасы,чинаслардан истифадә даһа да тәкмилләшир; додагдәјмәзләр,чыгалы тәчнисләр јаранып,өз нөвбәсиндә дилин сөвти,шәкли вә синтактик имканларындан кениш истифадә,јени ифадә шәкилләри,чинас гафијәләр вә с.-дә әдәби-бәдии дилә фүсункарлыг верир,ону көзәлләшдирир.

Ашағыдакы шеʼрдә төкчә формал чәһәтдән ики кејфијјәт бирләшмишдир:

Ел јериди јалгыз галдын сәһрада,
Чәк әстәрин,чал чатыгын чата-чат.
Һәрчајылар сәни салды ирага,
Һәсрәт элин јар элинә чата-чат.

Гыш да дағлар аг кејинәр, јаз_гара,
Саг дәстинлә аг кағыза јаз_гара.
Әсәр јелләр,гәһр ејләјәр јаз_гара,
Дашар чајлар,кәләр дашлар чата-чат.

Әләскәрин һәдди чыхды чал инди,
Һеји јејә,далы рејә чал инди.
Һәрчајнын көлләсиндән чал инди,
Чал чәнкәлин,чәк чијәрин чата-чат.

Бу шеʼри дә бәдии дил чәһәтдән әсасән ики чүр тәһлил етмәк олар.

Биринчи_һалда,мәзмун көзәлдир,мисра вә бејтләрин һеч бириндә мәʼна формаја күзәштә кетмәмишдир.Әввәлинчи бејтдә ашыг өзүнә мүрачиәтлә дејир: Ел_јеријиб_сәһрада_тәк галыбсан,тез_ол_гатыры_чәк_јүклә /јола дүш/ ки,она_чатасан. Сонракы бејтдә ашыг һәсрәт һиссилә чырпыныр: һәсрәт әли_јар_әлинә_чата-чатда_һәрчајылар_ону_јардан_ајры_салды. Икинчи бәнддә ашыг өз дәрдилә сәсләшән лирик-гәмли бир рәчәтә чыхыр; 1-чи мисрада о өз һалыны - кәдәр вә севинчини дағларын һалы,кәдәр вә севинчи илә мугајисә едир. Лакин бу мугајисә үстүөртүлүдүр,инчә вә шаиранәдир:дағлар кими_онун_да_гәлбиндә_гыш_вә_баһар_вар; гыш_гары_ону_үшү-

дир,баһар тəравəти исидир.2-чи мисрадə аг кагызла ашыгын гəлби гијас едилир: ашыг ҫаг дəст илə аг кагызə гара јаздыгы кими,өз синəсинə дə гүссəдəн гара бир хəл чыхылдыгына ишарə едир.3 вə 4-чү мисраларда ашыгын гəлби гəһр ејлəјəн гара јаз күлəјинə,чошуб-дашан чајлара бəнзəдилир: Гара јазда гəһəрлəнмиш күлəклəр јагыш кəтирəркəн чајлар дашдыгы,чата-чатла дашлар ахыб кəлдији кими,о да гəһəрлəнмиш,долмушдур,бу саат бошалачаг,чајлар кими ашыб-дашачагдыр.Сонунчу бəнддə ашыг артыг фəалијјəтə кечмəјə һазыр вəзијјəтдəдир.О дејир: Əлəскəр,јар һəсрəтиндəн хəддин чалмады/камиллəшдин/,һејдəр /көзəллик,гəһрəманлыг рəмзи/кими чəсарəтли ол,ону јада сал /көһнə һүруфатла һеји јејə,дəлы јејə чаланда حيدر - һејдəр алыныр/,мүгəссирин кəлләсиндəн вур,чəнкəли чалыб чата-чатла чијəрини чəк чыхарт!

Икинчи һалда,форма көзəлдир. Бу шеʼр һəм тодаргдəјмəздир,һəм дə тəчнис. Ч сəсли сөзлəрин /чəк,чал,чатыг,чата-чат,чəј,чых,чəнкəл/ өзү дə бурада сəнəткарлыг мəсəлəсидир- ч сəслəринин мүвафиг сөзлəрин əввəлиндə кəлмəси бəдии бир вəзифə дашыјыр; һəмчинин додаг сəслəринин ишлəдилмəмəсиндəн бурада бəдии бир мəгсəд үчүн истифадə едилир;ч сəсли ејни сөзлəрə тəкрар-тəкрар мүрачиəт /чата-чат-4 дəфə, чал-5 дəфə/ вə чал,чата-чат сөзлəриндəн омоним дүзəлтмə дə бу мəгсəдə хидмəт едир; мəс.: чал сөзү беш мəʼнада: 1/ јүклə,2/ чаллашмаг, 3/ чалə,јанашдыр,4/ вур,илишдир, 5/ сал; чата-чат сөзү дөрд мəʼнада: 1/чал-чарпаз,2/тəһəчат/да/,3/чата-чат/ тəглиди сөз:чатылты-чыын,дашын чыхардыгы сəс/,4/ чата-чат/јенə тəглиди сөз: чијəри чатачатла чырыб чыхармаг/. Јаз-сөзү исə үч мəʼнада:1/јаз фəсли,2/ јазмаг,3/ гара јаз/фəсли/ ишлəдилир.

Бүтүн бунлар јүксəк сəнəткарлыг мəсəлəлəри олуб сөз, шеʼр сəнəтиндə дилин грамматик имканларындан шаирəнə истифадəдир;даһа доғрусу,буна поетик сəвтијјат вə шəклијјат дејилир.Бирчə кəлмəсинə белə дəјмəк мүмкүн олмајан ашыгдакы чыгалы тəчнисдə һəр сөз,ифадə,һəр мисра,бənд,һəр чинас,чыга көзəл вə сəнəткаранəдир.

Ариф олан,бир од дүшүб чаныма,
Əридиб дөндəрир а јага мəни.
Ашыг дејəр,ај ага,
Јетиш дада,ај ага!
Иллəр хəстəси чаным,
Јар кəлди,галх ајага.

Ага олан гулун салмаз нəзəрдəн,
Салма нəзəриндəн ај ага,мəни!

Камил овчу,овун кəрчəк,син аје,
Оху дəрсин əзəл башдан син аје.
Ашыг дејəр, син аје,
Оху дəрсин, син аје.
Хəстəнин көзү дүшмүш
Јеткин нар,тəр синəјə.

Өмүр азалды,вəʼдə јетди синəјə,
Бир'күн дə бүкəрлəр ај ага мəни.

Мəним јарым јашыл кејиб,инчи,дур,
Күмүш кəмəр инчə бели инчидир.
Ашыг дејəр инчидир,
Инчи мəрчан,инчи,дүр.
Јаман евлад,бəд гоншу,
Гоһум-гардаш инчидир.

Хəстə дүшдүм бу дəрд мəни инчидир,
Тут дəстиндəн галдыр ајага мəни.

Əлəскəрəм,дада кəлди,буду јар,
Бајгуларын мəскəнидир бу дијар.
Ашыг дејəр,буду јар,
Мəскəнимдир бу дијар
Чаны садага веррəм
Гəбулдурса - буду,јар,
Ал хəнчəри,багрым баш буду,јар,
Ел ичиндə салма ајага мəни.

Бу шеʼри дил,услуб,мəʼна инчəлији вə с. чəһəтдəн изаһəтмəјə еһтијач јохдур.Бу парча ади шеʼр дејил,шеʼр инчидир.

x x x

Азәрбајҹан әдәби дилинин лирик ше'р дили голу кечән әсрдә тәхминән белә бир сәвијјәдә иди. Еjни дил, ејни үслуб XX әсрә доғру да давам едиб кәлмиш вә даһа јени кејфијјәтләрлә зәнкинләшмишдир. Ашыг Әләскәрин, халг јарадычылығы вә дилинин ҹанлы вә бәдии ифадәси олан лирик ше'р дили – онун гојуб кетдији бу ирс, әслиндә XIX әсрин сон рүбүнү вә XX әсрин әввәлләрини бүтүнлүклә әһатә едир.

Халгымызын дил вә мусиги мәдәнијјәти тарихиндә Ашыг Әләскәрин хидмәти чохҹәһәтли олмушдур: о һәм бәдии сөз устасы-көзәл шаир иди, һәм дә маһир мүғәнни; о һәм һәссас ифачы иди, һәм дә мүәјјән мә'нада бәстәкар. Азәрбајҹан халг ше'ри илә халг мусигисини бирләшдирмәкдә – халгымызын бу әдәби-бәдии вә мә'нәви сәрвәтинин бир-бирилә сых әлагәдә инкишафы ишиндә Әләскәр бөјүк әмәли фәалијјәт көстәрәрәк, ашыг сәнәтиндә әлчатмаз зирвәни фәтһ етмишдир. Әләскәрин ҹошғун вә бүллур чешмә кими долу синәсиндән ахыб кәлән вә ана дилинин зәриф, бәдии ифадәлилик мәзијјәтләрини өзүнлә әкс етдирән садә, сәмими ше'рләри халг мусигисинин сечмә, ојнаг, шән вә тәравәтли кејфијјәтләри үзәриндә –– бу зәнкин мусиги ирсимизин зәмининдә бәстәләнмишди; Әләскәрин һәр ше'риндә, һәр бәндиндә халг һавалары вә маһнылары, нәғмәләр санки јенидән еһја едилмиш, тәзәләнмиш, онлара јени рәнк, јени һәјат верилмишдир...

Э.М.Алибекзаде
АШУГ АЛЕСКЕР
/на азербайджанском языке/

РЕДАКТОРУ: Т.J.ГУРБАНОВ

ЧӘМИЈЈӘТИН РЕДАКТОРУ: И.h. СӘФӘРОВ

Чапа имзаланмыш 7.VII 1971-чи ил. hес.нәшр.вәр.1,0

ФГ 04694. Сифариш 375. Тиражы 500. Пулсуз.

"Елм" нәшриjjатынын мәтбәәси

Бакы, Нериманов проспекти,31

Aff 128658